

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

گروه باستان‌شناسی

عنوان

بررسی و تحلیل باستان‌شناختی سفالینه‌های محوطه‌ی اسلامی شادیاخ نیشابور

استاد راهنما

دکتر سید هاشم حسینی

استاد مشاور

مهندس حبیب شهبازی شیران

توسط

لیلا غفارپور

دانشگاه محقق اردبیلی

زمستان ۱۳۸۹

تقدیم به:

مادر و پدر عزیزم

تقدیر و تشکر:

بر خود لازم می‌دانم که از زحمات بی‌شائبه استاد ارجمند، جناب آقای دکتر هاشم حسینی که راهنمایی این پایانامه را به عهده گرفتند و در مدت انجام این پژوهش از هیچ کمکی دریغ نوزیدند و همچنین جناب آقای مهندس حبیب شهبازی شیران که مشورت با ایشان باعث رفع نواقص کار اینجانب گردید، مراتب قدردانی خود را اعلام دارم.

از آقای دکتر رضا رضالو، دکتر کریم حاجی‌زاده و آقای رجبعلی لباف خانیکی که همکاری ایشان راهگشا و لازمه پژوهش حاضر بود کمال تشکر و امتنان را دارم.

بی شک در به انجام رسیدن این پژوهش افراد زیادی اینجانب را مورد لطف قرار دادند که از تمامی این عزیزان و به خصوص از آقایان حسین صدیقیان و عباس رزم پوش و خانم‌ها نسیم فیضی، نسرین زبان‌بند، مینا اسماعیل‌پور و مرضیه رحیمی گلوگاهی سپاسگذارم.

نام خانوادگی: غفارپور	نام: لیلا
عنوان: بررسی و تحلیل باستان شناختی سفالینه‌های محوطه اسلامی شادیاخ نیشابور	
استاد راهنما: دکتر سید هاشم حسینی	استاد مشاور: مهندس حبیب شهبازی شیران
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: باستان شناسی
گرایش: دوره اسلامی	گرایش: دوره اسلامی
محقق اردبیلی	محقق اردبیلی
دانشگاه: ادبیات و علوم انسانی	تاریخ فارغ التحصیلی: ۸۹/۱۱/۲۰
تعداد صفحه: ۱۵۶	تعداد صفحه: ۱۵۶
کلید واژه‌ها: سفال، دوران اسلامی، شادیاخ، نیشابور	
<p>چکیده: شادیاخ که در حال حاضر ویرانه‌های آن در جنوب شرقی نیشابور جدید و سمت غرب نیشابور قدیم قرار گرفته با توجه به بسیاری از متون تاریخی، در ابتدا به صورت باغی بود که در دوران حکومت طاهریان توسط عبداللّه بن طاهر به عنوان مرکز حکومت برگزیده شد. در دوران سلجوقی در پی متروک شدن شهر قدیم نیشابور به دلیل ویرانی‌های ناشی از زلزله و حمله غزها، شادیاخ هم چنان مسکونی بود تا اینکه در اثر زلزله سال ۶۶۹ هجری قمری قابلیت سکونت خود را از دست داد. با توجه به اهمیت شادیاخ از نظر تاریخی و فرهنگی هدف از پژوهش حاضر معرفی سفال‌های به دست آمده از این محوطه از نقطه نظر ویژگی‌های ساختاری و تزئینی می‌باشد. با بررسی‌های انجام شده بر روی سفال‌های به دست آمده از شادیاخ مشخص شد این سفال‌ها در بر گیرنده تاریخی مربوط به قرون اولیه و میانی اسلام می‌باشند. با توجه به این که سفال‌های لعاب‌دار به دست آمده از شادیاخ شامل دو نوع سفال با خمیره گلی و فریتی (سنگی) هستند می‌توان گفت در قرون اولیه اسلام تمامی سفال‌های لعاب‌دار ساخته شده در شادیاخ و به طور کلی در نیشابور از نوع سفال با خمیره گلی و پوشیده با لعاب سربی بوده است، بعد از این دوران و از اواخر قرن پنجم هجری قمری به دنبال تغییرات روی داده در تکنیک ساخت و تولید سفال در مراکز سفال‌گری، هنر سفال‌گری شادیاخ از این موضوع مستثنی نبود و در عین حال که به تولید گونه‌های سفالی با خمیره فریتی و پوشیده با لعاب قلیایی می‌پرداختند نمونه‌هایی از این نوع سفال‌ها را با کیفیت برتر از مراکزی مانند کاشان و گرگان وارد می‌کردند.</p>	

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
فصل اول: مقدمه، کلیات.....	۱.....
۱-۱- مقدمه.....	۲.....
۲-۱- کلیات.....	۳.....
۱-۲-۱- بیان مسئله.....	۳.....
۲-۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق ۳.....	۳.....
۳-۲-۱- سوالات و فرضیه‌های تحقیق.....	۴.....
۴-۲-۱- روش تحقیق و ابزار گردآوری داده‌ها.....	۵.....
۵-۲-۱- سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....	۵.....
فصل دوم: جغرافیای طبیعی، سیاسی و تاریخی نیشابور.....	۱۳.....
۱-۲- جغرافیای طبیعی نیشابور.....	۱۴.....
۲-۲- جغرافیای سیاسی نیشابور.....	۱۷.....
۱-۲-۲- بخش سرولایت نیشابور.....	۱۷.....
۲-۲-۲- بخش میان جلگه.....	۱۸.....
۳-۲-۲- بخش زبر خان.....	۱۹.....
۴-۲-۲- بخش مرکزی.....	۲۰.....
۳-۲- جغرافیای تاریخی.....	۲۰.....
۱-۳-۲- وجه تسمیه شادیاخ.....	۲۱.....
۲-۳-۲- جغرافیای تاریخی شادیاخ.....	۲۲.....

- فصل سوم: بررسی و طبقه بندی شیوه‌های مختلف تزئین سفال..... ۳۳
- ۱-۳-۱- مقدمه ۳۴
- ۲-۳-۲- سفال بدون لعاب ۳۵
- ۱-۲-۳-۱- نقش کنده ۳۵
- ۲-۲-۳-۲- نقش استامپی ۳۵
- ۳-۲-۳-۳- نقش افزوده ۳۶
- ۴-۲-۳-۴- نقش قالبی ۳۶
- ۳-۳-۳- سفال لعاب‌دار خمیره گلی و فریتی ۳۸
- ۴-۳-۴- تزئینات تک‌رنگ ۴۰
- ۱-۴-۳-۱- نقش کنده زیر لعاب تک‌رنگ ۴۰
- ۲-۴-۳-۲- نقش قالبی زیر لعاب تک‌رنگ ۴۱
- ۳-۴-۳-۳- مشبک ۴۱
- ۵-۳-۵- تزئینات چند رنگ ۴۲
- ۱-۵-۳-۱- پاشیده و نقش کنده زیر لعاب پاشیده ۴۲
- ۲-۵-۳-۲- نقاشی زیر لعاب گلی (خمیره نخودی) ۴۴
- ۱-۲-۵-۳-۱- نقاشی روی پوشش گلی زرد ۴۴
- ۲-۲-۵-۳-۲- نقاشی روی پوشش گلی رنگی ۴۵
- ۳-۲-۵-۳-۳- نقاشی سیاه یا قهوه‌ای روی پوشش گلی سفید ۴۵
- ۴-۲-۵-۳-۴- نقاشی چند رنگ روی پوشش گلی سفید ۴۷
- ۳-۵-۳-۳- نقاشی زیر لعاب (خمیره فریتی) ۴۷
- ۱-۳-۵-۳-۱- نقاشی زیر لعاب روی زمینه فیروزه‌ای ۴۷
- ۲-۳-۵-۳-۲- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید ۴۸

۴۸ ۳-۵-۳-۳- فیروزه قلم مشکی
۴۸ ۳-۵-۳-۴- آبی و سفید
۴۹ ۳-۵-۴- نقاشی روی لعاب
۴۹ ۳-۵-۴-۱- زرین فام
۵۱ ۳-۵-۴-۲- مینایی

فصل چهارم: بررسی ویژگی‌های فنی و طبقه بندی شیوه‌های مختلف تزئین سفال

۵۲ بدون لعاب و لعاب دار شادیاخ
۵۳ ۴-۱- مقدمه
۵۳ ۴-۲- سفال بدون لعاب
۵۵ ۴-۳- تزئینات سفال بدون لعاب
۵۵ ۴-۳-۱- داغدار
۵۵ ۴-۳-۲- نقش کنده
۵۶ ۴-۳-۱- نقش کنده هندسی خطی
۵۶ ۴-۳-۲- نقش کنده اشکال هندسی
۵۶ ۴-۳-۳- نقش کنده گیاهی
۵۶ ۴-۳-۴- نقش کنده هندسی شانه‌ای
۵۶ ۴-۳-۳- نقش شیاری
۵۷ ۴-۳-۴- نقش فشاری
۵۷ ۴-۳-۱- نقش فشاری ابزاری
۵۷ ۴-۳-۲- نقش فشاری انگشتی
۵۷ ۴-۳-۳- نقش فشاری ناخنی
۵۷ ۴-۳-۵- نقش استامپی

- ۵۸ ۶-۳-۴- نقش افزوده
- ۵۸ ۷-۳-۴- نقش قالبی
- ۵۸ ۱-۷-۳-۴- نقش قالبی هندسی
- ۵۹ ۲-۷-۳-۴- نقش قالبی گیاهی
- ۵۹ ۳-۷-۳-۴- نقش قالبی جانوری
- ۵۹ ۴-۷-۳-۴- نقش قالبی کتیبه
- ۵۹ ۵-۷-۳-۴- نقش قالبی انسانی
- ۶۰ ۶-۷-۳-۴- نقوش قالبی خاص
- ۶۰ ۴-۴- نمونه سفال‌های خاص به دست آمده از شادیاخ
- ۶۰ ۱-۴-۴- درپوش
- ۶۱ ۲-۴-۴- فانوس
- ۶۱ ۳-۴-۴- قالب سفالی
- ۶۲ ۴-۴-۴- صافی
- ۶۲ ۵-۴-۴- قمقمه
- ۶۲ ۶-۴-۴- ففراع
- ۷۸ ۱-۵-۴- سفال لعاب‌دار (خمیره نخودی)
- ۷۸ ۲-۵-۴- لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و بدون نقش
- ۷۹ ۱-۲-۵-۴- نقش کنده زیر لعاب تک‌رنگ
- ۷۹ ۲-۲-۵-۴- مشبک
- ۷۹ ۳-۵-۴- لعاب‌دار چند رنگ
- ۸۰ ۱-۳-۵-۴- پاشیده و نقش کنده زیر پاشیده
- ۸۰ ۲-۳-۵-۴- نقاشی زیر لعاب

- ۸۰ نقاشی روی پوشش گلی زمینه زرد ۱-۲-۳-۵-۴
- ۸۱ نقاشی روی پوشش گلی زمینه رنگی ۲-۲-۳-۵-۴
- ۸۱ نقش قهوه‌ای تیره روی پوشش گلی زمینه سفید ۳-۲-۳-۵-۴
- ۸۱ نقش چند رنگ روی پوشش گلی زمینه سفید ۴-۲-۳-۵-۴
- ۸۲ زرین فام اولیه (قرون اولیه) ۴-۵-۴
- ۸۵ سفال لعاب‌دار (خمیره فریتی) ۱-۶-۴
- ۸۵ لعاب‌دار تک‌رنگ ساده و بدون نقش ۲-۶-۴
- ۸۵ نقش کنده زیر لعاب تک‌رنگ ۱-۲-۶-۴
- ۸۶ نقش قالبی زیر لعاب تک‌رنگ ۲-۲-۶-۴
- ۸۶ نقش افزوده یا برجسته زیر لعاب تک‌رنگ ۳-۲-۶-۴
- ۸۶ مشبک ۴-۲-۶-۴
- ۸۶ لعاب‌دار چند رنگ ۳-۶-۴
- ۸۷ نقاشی زیر لعاب ۱-۳-۶-۴
- ۸۷ نقاشی زیر لعاب زمینه فیروزه‌ای ۱-۱-۳-۶-۴
- ۸۷ نقاشی زیر لعاب زمینه سفید ۲-۱-۳-۶-۴
- ۸۸ فیروزه قلم مشکی ۳-۱-۳-۶-۴
- ۸۸ سفید نواری و آبی ۴-۱-۳-۶-۴
- ۸۸ نقاشی روی لعاب ۲-۳-۶-۴
- ۸۸ زرین فام (قرون میانی) ۱-۲-۳-۶-۴
- ۸۹ مینایی ۲-۲-۳-۶-۴
- ۸۹ نمونه‌های خاص لعاب‌دار و بدون لعاب شادیاخ ۷-۴
- ۸۹ پیه سوز ۱-۷-۴

۱۴۱ فصل پنجم: نتیجه گیری.

۱۴۷ منابع

فهرست پلان و نقشه ها:

- ۱-۱- شادیاخ در نقشه ارائه شده توسط ویلکینسون ۸
- ۱-۲- موقعیت شادیاخ در نقشه ارائه شده توسط بولیت ۸
- ۱-۳- موقعیت گمانه‌ها و حفاری‌های شادیاخ ۹
- ۱-۴- پلان حفاری شادیاخ از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲ ۹
- ۱-۵- پلان حفاری شادیاخ سال ۱۳۸۳ ۱۰
- ۱-۶- پلان حفاری شادیاخ سال ۱۳۸۴ ۱۰
- ۱-۷- موقعیت طبیعی و ناهمواری‌های شمال خراسان ۳۱
- ۱-۸- موقعیت قرارگیری نیشابور در استان خراسان رضوی ۳۱
- ۱-۹- موقعیت بخش‌ها و دهستان‌های شهرستان نیشابور ۳۲

فهرست نمودارها:

- ۴-۱- نمودار درصد فراوانی قطعات بدون سفالی لعاب ۷۵
- ۴-۲- نمودار رنگ خمیره قطعات سفالی بدون لعاب ۷۵
- ۴-۳- نمودار قطعات ساده و منقوش بدون لعاب ۷۶
- ۴-۴- نمودار شیوه‌های تزئین قطعات سفالی بدون لعاب ۷۶
- ۴-۵- نمودار انواع نقوش قالبی ۷۷
- ۴-۶- نمودار قطعات سفالی لعاب‌دار ۸۳
- ۴-۷- نمودار انواع مختلف قطعات سفالی لعاب‌دار ۸۳
- ۴-۸- نمودار فرم قطعات سفالی لعاب دار ۸۴
- ۴-۹- نمودار شیوه‌های تزئین قطعات سفالی لعاب‌دار ۸۴
- ۴-۱۰- نمودار قطعات سفالی لعاب‌دار (خمیره فریتی) ۹۱
- ۴-۱۱- نمودار انواع قطعات سفالی لعاب‌دار (فریتی) ۹۱
- ۴-۱۲- نمودار فرم قطعات سفالی لعاب‌دار (خمیره فریتی) ۹۲
- ۴-۱۳- نمودار شیوه‌های تزئین قطعات سفالی لعاب دار ۹۲

فهرست تصاویر:

- ۱-۱- نمایی از معماری شادیاخ ۱۱
- ۲-۱- نمایی از دروازه شادیاخ ۱۱
- ۳-۱- نمای بیرونی کوره پخت سفال شادیاخ ۱۲
- ۴-۱- فضای داخل کوره شادیاخ ۱۲
- ۴-۵- نقش کنده خطی ۹۳
- ۴-۶- نقش کنده شانه‌ای ۹۳
- ۴-۷- نقش کنده شانه‌ای ۹۳
- ۴-۸- نقش کنده خطی ۹۳
- ۴-۹- نقش فشاری ناخنی ۹۵
- ۴-۱۰- نقش فشاری ابزاری و کنده ۹۵
- ۴-۱۱- نقش افزوده، فشاری و کنده ۹۵
- ۴-۱۲- نقش استامپی ۹۶
- ۴-۱۳- نقش استامپی ۹۶
- ۴-۱۴- قالبی ۹۸
- ۴-۱۵- قالبی ۹۸
- ۴-۱۶- قالبی ۹۸
- ۴-۱۷- قالبی ۹۹
- ۴-۱۸- قالبی ۹۹
- ۴-۱۹- قالب سفالی ۹۹
- ۴-۲۰- دسته (فانوس) ۱۰۱
- ۴-۲۱- دسته ۱۰۱

- ۱۰۱ ۲۲-۴ - دسته (نقش کنده، بریده و فشاری)
- ۱۰۱ ۲۳-۴ - دسته (پیچکی)
- ۱۰۳ ۲۴-۴ - درپوش
- ۱۰۳ ۲۵-۴ - درپوش
- ۱۰۳ ۲۶-۴ - درپوش
- ۱۰۳ ۲۷-۴ - درپوش
- ۱۰۵ ۲۸-۴ - فقاع
- ۱۰۵ ۲۹-۴ - فقاع
- ۱۰۵ ۳۰-۴ - فقاع
- ۱۰۵ ۳۱-۴ - فقاع
- ۱۰۷ ۳۲-۴ - تکرنگ ساده
- ۱۰۷ ۳۳-۴ - تکرنگ ساده
- ۱۰۹ ۳۴-۴ - نقش کنده زیر لعاب تکرنگ
- ۱۰۹ ۳۵-۴ - نقش کنده زیر لعاب تکرنگ
- ۱۰۹ ۳۶-۴ - نقش کنده زیر لعاب تکرنگ
- ۱۱۰ ۳۷-۴ - نقش کنده زیر لعاب تکرنگ
- ۱۱۰ ۳۸-۴ - نقش کنده زیر لعاب تکرنگ
- ۱۱۲ ۳۹-۴ - نقش کنده زیر لعاب پاشیده
- ۱۱۲ ۴۰-۴ - نقش کنده زیر لعاب پاشیده
- ۱۱۲ ۴۱-۴ - نقش کنده زیر لعاب پاشیده
- ۱۱۲ ۴۲-۴ - نقش کنده زیر لعاب پاشیده
- ۱۱۳ ۴۳-۴ - نقش کنده زیر لعاب پاشیده

- ۱۱۳-۴- نقش کنده زیر لعاب پاشیده.....
- ۱۱۵-۴- سفال نخودی.....
- ۱۱۵-۴- نقاشی زیر لعاب.....
- ۱۱۵-۴- نقاشی زیر لعاب.....
- ۱۱۵-۴- نقاشی زیر لعاب.....
- ۱۱۵-۴- نقاشی روی پوشش گلی.....
- ۱۱۵-۴- نقاشی روی پوشش گلی.....
- ۱۱۷-۴- نقش سیاه یا قهوه‌ای روی زمینه سفید.....
- ۱۱۷-۴- نقش سیاه یا قهوه‌ای روی زمینه سفید.....
- ۱۱۷-۴- نقش سیاه یا قهوه‌ای روی زمینه سفید.....
- ۱۱۷-۴- نقش سیاه یا قهوه‌ای روی زمینه سفید.....
- ۱۱۹-۴- تک رنگ (خمیره فریتی).....
- ۱۱۹-۴- تک رنگ (خمیره فریتی).....
- ۱۱۹-۴- تک رنگ (خمیره فریتی).....
- ۱۱۹-۴- تک رنگ (خمیره فریتی).....
- ۱۲۱-۴- نقش قالبی (خمیره فریتی).....
- ۱۲۱-۴- نقش افزوده یا برجسته (خمیره فریتی).....
- ۱۲۱-۴- نقش کنده زیر لعاب (خمیره فریتی).....
- ۱۲۱-۴- نقش قالبی (خمیره فریتی).....
- ۱۲۱-۴- نقش قالبی (خمیره فریتی).....
- ۱۲۲-۴- نقش قالبی (خمیره فریتی).....
- ۱۲۲-۶- مشبک (خمیره فریتی).....

- ۶۶-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه فیروزه‌ای ۱۲۴
- ۶۷-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه فیروزه‌ای ۱۲۴
- ۶۸-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه فیروزه‌ای ۱۲۴
- ۶۹-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه فیروزه‌ای ۱۲۴
- ۷۰-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید یا شیری ۱۲۶
- ۷۱-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید یا شیری ۱۲۶
- ۷۲-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید یا شیری ۱۲۶
- ۷۳-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید یا شیری ۱۲۷
- ۷۴-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید یا شیری ۱۲۷
- ۷۵-۴- نقاشی زیر لعاب روی زمینه سفید یا شیری ۱۲۷
- ۷۶-۴- فیروزه قلم مشکی تلفیقی با نقاشی زیر لعاب ۱۲۹
- ۷۷-۴- فیروزه قلم مشکی تلفیقی با نقاشی زیر لعاب ۱۲۹
- ۷۸-۴- فیروزه قلم مشکی تلفیقی با نقاشی زیر لعاب ۱۲۹
- ۷۹-۴- آبی و سفید نواری ۱۳۱
- ۸۰-۴- آبی و سفید نواری ۱۳۱
- ۸۱-۴- آبی و سفید نواری ۱۳۱
- ۸۲-۴- سفال زرین فام ۱۳۳
- ۸۳-۴- سفال زرین فام ۱۳۳
- ۸۴-۴- سفال زرین فام ۱۳۳
- ۸۵-۴- سفال زرین فام ۱۳۴
- ۸۶-۴- سفال زرین فام ۱۳۴
- ۸۷-۴- سفال زرین فام ۱۳۴

- ۱۳۴..... سفال زرین فام -۸۸-۴
- ۱۳۶..... سفال مینایی -۸۹-۴
- ۱۳۶..... سفال مینایی -۹۰-۴
- ۱۳۶..... سفال مینایی -۹۱-۴
- ۱۳۸..... پیه سوز -۹۲-۴
- ۱۳۸..... پیه سوز -۹۳-۴
- ۱۳۸..... پیه سوز -۹۴-۴
- ۱۳۸..... پیه سوز -۹۵-۴

فهرست جداول:

- ۹۴-۴-۱- تزئینات نقش کنده و کنده شانه‌ای ۹۴
- ۹۷-۴-۲- تزئینات فشاری، استامپی و کنده ۹۷
- ۱۰۰-۴-۳- تزئینات قالبی ۱۰۰
- ۱۰۲-۴-۴- انواع دسته‌های بدون لعاب ۱۰۲
- ۱۰۴-۴-۵- انواع درپوش‌های بدون لعاب ۱۰۴
- ۱۰۶-۴-۶- انواع فقاع ۱۰۶
- ۱۰۸-۴-۷- سفال تک رنگ (خمیره گلی) ۱۰۸
- ۱۱۱-۴-۸- انواع نقش کنده زیر لعاب تک رنگ ۱۱۱
- ۱۱۴-۴-۹- انواع نقش کنده زیر لعاب پاشیده ۱۱۴
- ۱۱۶-۴-۱۰- نقاشی روی پوشش گلی ۱۱۶
- ۱۱۸-۴-۱۱- نقاشی روی پوشش گلی سفید ۱۱۸
- ۱۲۰-۴-۱۲- لعاب تک رنگ (خمیره فریتی) ۱۲۰
- ۱۲۳-۴-۱۳- تزئینات نقش کنده، قالبی، مشبک ۱۲۳
- ۱۲۵-۴-۱۴- انواع نقاشی زیر لعاب روی زمینه فیروزه ای ۱۲۵
- ۱۲۸-۴-۱۵- انواع نقاشی زیر لعاب زمینه شیری یا سفید ۱۲۸
- ۱۳۰-۴-۱۶- انواع فیروزه قلم مشکی ۱۳۰
- ۱۳۲-۴-۱۷- انواع آبی و سفید نواری ۱۳۲
- ۱۳۵-۴-۱۸- انواع زرین فام ۱۳۵
- ۱۳۷-۴-۱۹- انواع مینایی ۱۳۷
- ۱۳۹-۴-۲۰- انواع پیه سوز ۱۳۹

فصل اول

مقدمه و کلیات طرح تحقیق